

KISS FARKAS GÁBOR

Elias Corvinus verse Radéczy püspök hársfájáról

Az Oláh Miklós esztergomi érsek, majd Radéczy István egri püspök köré szerveződő költői kör a 16. század hatvanas, hetvenes éveinek a legjelentősebb neolatin irodalmi csoportosulása volt Magyarországon. Előbb – a hatvanas években – Oláh Miklós bécsi és pozsonyi palotái, majd Oláh halála után Radéczy püspök,¹ a királyi helytartó pozsonyi lakhelye és az amelletti kert volt a humanista költészet otthona. A komoly politikai döntések és a fárasztó szakkönyvek olvasása mellett itt lehetőség volt gond-úzó irodalmi tanulmányokra is, vagy épp arra, hogy pihenésképpen Telegdi Miklós és Radéczy egy „csúf, de elegáns” kismajommal játsszanak.² A kert díszét, a püspök terebélyes hársfáját többen megénekelték: Istvánffy Miklós 1570–71-ben két verset szentelt a Radéczy-kert dicséretének, a hazai arisztokráciával szoros kapcsolatban álló, nagyrészt Bécsben élő Elias Corvinus pedig két kísérőepigrammában dicsérte Istvánffy verseit.³

Elkerülte eddig azonban a figyelmet, hogy Elias Corvinusnak fennmaradt egy hosszabb, 38 soros költeménye is a müncheni Bayerische Staatsbibliothek Camerarius-gyűjteményében (clm. 10368, Collectio Camerariana vol. 18, n. 333). Ezt a hatalmas forrásanyagot tartalmazó gyűjteményt Ludwig Camerarius, id. Joachim Camerarius unokája kezdte összeállítani, nemcsak saját családjának hagyatékából, hanem a 16. század nemzetközi értelmiségének egymás közti levelezéséből is. Ide került be az a levél is, amelyet Elias Corvinus küldött Hubertus Languetusnak két

¹ Életére ld. MIKÓ Árpád, PÁLFFY Géza, *A pozsonyi Szent Márton-templom késő-reneszánsz és kora barokk síremlékei*, Művészettörténeti Értesítő, 2002, 131–132. E tanulmány elkészültét az OTKA-104316 és az MTA Lendület pályázata támogatta.

² „Et cum simiola lubet iocari, / Turpi simiola, sed eleganti / [...] Seu libros legitis laboriosos, / seu curis animo procul fugatis / parvam ludere simiam iubetis.” Nicolaus ISTVANFFY, *Carmina*, ed. Iosephus HOLUB, Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae–Szeged, Teubner, 1935, 26.

³ ISTVANFFY, *i. m.*, 39–42; RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Versék a Radéczy-körből* = „Nympha super ripam Danubii.” *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, Bp., Balassi, 2002, 224–231. A Radéczy-körrel általában ld. még BARLAY Ö. Szabolcs, *Radéczy püspök híres hársfája*, Vigilia, 1976, 744–748; BOROSS Klára, *A pozsonyi humanista kör könyvei az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményében*, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 2007, 157–185; CSEHY Zoltán, *Radéczy István, a költő*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2011, 217–224.

verssel, *A Radéczy egri püspök hársfájáról* (*De tilia Radetij Episcopi Agriensis*) című versével,⁴ és az Istvánffy Miklós hársfaversét dicséző epigrammájával.⁵ Talán Languetus küldte tovább a szövegeket id. Joachim Camerariusnak, akivel szoros kapcsolatban állt.⁶ A nyugat-csehországi, német származású Elias Corvinus (eredetileg Raab, 1530 k.–1602) bécsi tanulmányai után nyerte el a poeta laureatus címet 1558-ban, majd Padovában tanult öt-hat éven keresztül.⁷ Itt ismerte meg a nyugat-magyarországi egyetemjárókat, Batthyány Boldizsárt, akivel 1557-től kezdve évtizedeken át szoros kapcsolatot ápoltak, Istvánffy Miklóst, és Georg Purkirchert.⁸

A küldemény célja elsősorban az lehetett, hogy Corvinus saját verseivel európai szinten elterjessze a pozsonyi hársfának és a körülötte létrejött humanista kör mecénásának, Radéczynek a hírét. Hubertus Languetus (1518–1581), a francia származású, de sokáig a szász választófejedelem szolgálatában álló, lutheránus diplomata és humanista gyakran megfordult Európa fejedelmi udvaraiban. Bár élete jelentős részét Wittenbergben töltötte, a Szent Bertalan-éjszakát követő időszakban, 1573–75 között Bécsben, II. Miksa császár udvarában tartózkodott, és onnan tájékoztatta a szász választófejedelmet az aktualitásokról.⁹ Languetus kapcsolati rendszere olyan kiterjedt volt, hogy gyakran fordultak hozzá segítségért közép-európai tájékozódásuk során a Nyugatról érkezett vendégek is, mint pl. Philip Sidney, akit ő vezetett be a Habsburg-világba, és akit Bécsből ő ajánlott be 1573 szeptemberében Georg Purkircher pozsonyi házába vendégül.¹⁰ A Languetusnak szóló küldeménynek, és ezzel együtt a vers keletkezésének időpontját pontosabban is meghatározhatjuk, köszönhetően egy levélnek, amelyet Elias Corvinus Batthyány Boldizsárnak írt Bécsből

⁴ A 19. századi müncheni kéziratkatalógusban tévesen Elias Conringként szerepelt Corvinus neve, emiatt került el eddig a kutatás figyelmét ez a szöveg.

⁵ Ez utóbbit közölte már RITOÓKNÉ SZALAY, *i. m.*, 230.

⁶ Béatrice NICOLLIER-DE WECK, *Hubert Languet, 1518–1581: un réseau politique international de Melançon à Guillaume d'Orange*, Genf, Droz, 1995, 34–36.

⁷ BOBORY Dóra, *The Sword and the Crucible. Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2009, 63–64.

⁸ BARLAY Ö. Szabolcs, *Elias Corvinus és magyarországi barátai*, Magyar Könyvszemle, 1977, 345–353, kül. 347; MAURER Zsuzsanna, *Lusus poetici ad Georgium Purkircherum Pisoniensem = Magyar művelődéstörténeti lexikon LX. [...] Kőszeghy Péter hatvanadik születésnapjára*, szerk. BARTÓK István et al., Bp., reciti, 2011, 127–128.

⁹ NICOLLIER-DE WECK, *i. m.*, 311–343.

¹⁰ Ld. GÖMÖRI György, *Sir Philip Sidney magyarországi kapcsolatai és hírei Magyarországról* = G. Gy., *Nyugatról nézve*, Bp., Szépirodalmi, 1990, 23–39; MOLNÁR BASA Enikő, *English and Hungarian cultural contacts in the 16th century*, Hungarian Studies, 1995, 205–234, itt 219–221, 232. Languet levelét Sidneyhez ld. Philip SIDNEY, *The Correspondence of Sir Philip Sidney*, ed. Roger KUIN, Oxford, Oxford University Press, 2012/1, 22–23.

1573. május 7-én.¹¹ Eszerint Corvinus elküldte Batthyány Boldizsárnak Radéczy hársfájáról írt versét (*Carmen de Tilia*), arra kérve őt, hogy az első adandó alkalommal adja a püspöknek művét. Mivel Corvinus másik két hársfáról szóló epigrammája jóval rövidebb terjedelmű, és valójában csak Istvánffy verseit dicsérik, gyanítható, hogy Radéczy számára is ezt a hosszabb verset (carmen) küldette meg Batthyány Boldizsárral, amelyet egyúttal a szintén Bécsben tartózkodó Languet számára továbbított. Ez alapján a vers 1573 májusában keletkezhetett, nem sokkal a hársfa júniusi virágba borulása előtt.

Talán ez a hamarosan várható nagy átalakulás, a virágba borulás inspirálta Elias Corvinust arra, hogy a hársfa keletkezéstörténetét egy metamorfózis keretében formálja mítosszá. Eszerint a szépséges és szűzies Thileia nimfa Görögországban élt a hegyekben, és minden művészetet, Apollón összes mesterségét kitanulta. Egyetlen vágya nem teljesült csupán: az, hogy bekerülhessen a Múzsák közé mint tizedik Múza. Apollónhoz intézett kérésére azonban Zeusz nemet mondott: ahogy hárman vannak a Khariszok (Gráciák), hárman a Párkák, így a Múzsák is csak háromszor hárman, azaz kilencen lehetnek, tizediket nem tűrnek meg maguk mellett. Fájdalmában Thilea elhagyta Hellászt, és a Duna mentén indult el, egészen addig, amíg el nem ért a Piso alapította városba, azaz Pozsonyba (Pisonium-Posonium).¹² Itt olyannyira sírva fakadt, hogy Apollónt megérintette a fájdalma, és úgy, ahogy Daphné babérfává változott, így Thileiát is hársfává, azaz tiliává változtatta. Így most már Thileia, aki korábban szépségében minden pannon nimfát maga mögé utasított, fává változva is kimagasodik minden más hársfa közül. Radéczy püspök szentelte aztán sok-sok év után ismét e hársfát Apollónnak, és az alatta összegyűlő költők az asztal mellett borral és lakomával egyaránt ünneplik a költészet istenét és a tanulmányaikat támogató Radéczy püspököt.

¹¹ BARLAY, *i. m.*, 352. A levél eredeti lelőhelye: Magyar Országos Levéltár P 1314/8077. A levél mellékletében minden bizonnyal eredetileg szerepelt a vers is, de ez ma már nem található meg.

¹² Corvinus itt arra a humanista elképzelésre utal, hogy Pozsonyt egy római Piso alapította. Ezt az elgondolást Bonfini nyomán (*Decades* 1, 1, 68; Antonius de BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades*, ed. Iosephus FÖGEL, Bela IVÁNYI, Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae, Teubner, 1936, 8) számos 16. századi humanista vette át (pl. Georgius PURKIRCHER, *Opera quae supersunt omnia*, ed. Miloslaus OKÁL, Bp., Akadémiai, 37, 183). Az a felvetés (Eva FRIMMOVÁ, *Renaissance et humanisme en Slovaquie*, Renaissance and Reformation, 1998, 19–40, itt 30.), miszerint a kör botanikai érdeklődése (pisum – borsó) miatt használták volt a Pisoniensis jelzőt, véleményem szerint nehezen értelmezhető és alaptalan.

A metamorfózis költői műfaja nem volt ismeretlen már a korábbi magyarországi neolatin irodalomban sem: Janus Pannonius gyakran idézte meg az átváltozások témáját verseiben,¹³ Bessenyei Jakab pedig Alcyone és Ceyx történetének (Ovidius: *Metamorphoses* 11, 410–748) neolatin feldolgozása nyomán írta meg magyarul a *Házasságról való szép énekét* (1562; RMKT XVI/7, 183–200). Azonban szemben Janusszal vagy Bessenyei Jakabbal Elias Corvinus aitológikus eredetmítoszt alkotott Thilea alakja köré, és egy kitalált mítosszal (erre a német szakirodalom a Kunstmythos szakkifejezést használja) teremtette meg Radéczy hársfájának antik mitológiai hátterét. Ez a fajta ál-eredetmítosz épp a 16. században kezdett igazán népszerű lenni – amelyre példaként említhetjük Marco Girolamo Vida selyemhernyó-tenyésztésről írt *De bombycét*-jét (1527), Fracastoro *Syphilis*-ét (1530) vagy Federico Frangipane (1530–1599) *Lusus poetic*-jét –, és a 17. századtól kezdve a jezsuita költészet egyik legkedveltebb formájává vált. Így Corvinus verse a kortárs neolatin költészettel egyidejűleg honosítja meg a műfajt Magyarországon.¹⁴

¹³ Retorikai gyakorlatként való használatáról ld. JANKOVITS László, *A Heliasok mítosza Janus Pannonius költészetében*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1990, 686–700.

¹⁴ Ld. Martin KORENJAK, *Short mythological epic in Neo-Latin literature = Brill's companion to Greek and Latin epyllion and its reception*, ed. Manuel BAUMBACH, Silvio BÄR, Leiden–Boston, Brill, 2012, 519–536. A 17–18. századi jezsuita metamorfózisköltészetről: SZÖRÉNYI László, *Il genere gesuitico »metamorphosis« e la poesia di Bernardo Pannagl = Troisième congrès international d'études néo-latines, Tours – Acta conventus neo-Latini Turonensis*, éd. par Jean-Claude MARGOLIN, Paris, Vrin, II, 1207–1214; Andrée THILL, *Métamorphoses néo-latines = Ovid-Werk und Wirkung: Festgabe für Michael von Albrecht zum 65. Geburtstag*, Hrsg. Werner SCHUBERT, Bern, Peter Lang, 1999, II, 967–975.

[clm. 10368, Collectio Camerariana vol. 18, n. 333, betűhív kiadás]

LVSVS

De tilia Radetij Episcopi Agriensis

Ante alias forma longe pulcherrima nymphas
Per Graium populos quondam Thilea vigebat,
Musarumque sacras et Phoebi nouerat artes.
His addicta choris, semper degebat in altis
Montibus, illaeso cum uirginitatis amore. 5
Ecce autem Phoebum, solus dum forte uagatur,
Orabat, numero sineret succedere Musis,
Et decimam faceret haec pulchra per agmina diuam.
Cui Pater: haud ulli fas haec sperare puellae:
Fata Iouis prohibent, caelique immobilis ordo. 10
Tres numero Charites, ternaque ex ordine Parcae,
Ter tres sunt Musae: sic diuum est alta uoluntas:
Tu uero nostras artes per secula habeto. [1v]
Indoluit uirgo, non haec licuisse precanti,
Et Graios liquit colles, euicta pudore, 15
Pannoniaeque oras petijt: qua spumeus Ister
Regnatam ueteri Pisone allabatur urbem.
Hic illa assiduos gemitus, hic carmine fletus
Edebat, miseros animi testata dolores:
Donec paulatim pulchros contabuit artus, 20
Atque animam optaret Phoebi expirare sub auras.
Tum memor ille suae Nymphae, tactusque dolore,
Viue inquit, formamque nouam uiresque resume,
Ceu spetie uersa uiuit Peneia Daphne.
Dixerat haec Clarius: formam exuit illa puellae, 25
et Thiliae assumit dulcis Thileia figuram:
Quaeque prius nymphas omnes per Pannona rura
Vicerat, haec eadem tilias supereminet omnes.
Post autem longis praesul Radetius annis [2r]
Hanc iterum sacram tibi maxime uouit Apollo, 30
In celebrique horto Tiliam tibi seruat amatam.
Nos autem studijs Musarum addicta corona,
Has supra frondes, per brachia florida tandem,

In mensa laeti ueteres reuocamus honores:
Et te cum chara nympha celebramus Apollo, 35
Colloquijs laetis, et lauto munere Bachi.
Viue diu florens tilia: et tu semper in annos
O nostris studijs Radeci floride uiue. 38

**

De eadem tilia laudata uersibus Magnifici Nicolai Istbanfy [I]
Radetij tiliam culto qui cernis in horto,
Cur iam plus solito floreat, anne rogas? [2v]
Fonte Medusaeo, Clarijsque Istbanfius undis
Sic illam nuper reddidit irriguam:
Vt folia, et frondes lapsuras tempore nullo
Sumserit, ac lauro cedere iam renuat.
Suo percharissimo et iucundissimo Huberto Langueto author Elias Coruinus
dicat.